

Zaterdag 13 september van 10.00 uur tot 17.00 uur

“Van Molen tot Molen”

...is de simpele naam van de wandeling die we voor **13 september monumentendag** voor u hebben uitgezet. Deze wandeling voert u vanaf de **windmolen De Hoop** via de **Hackfortsche windmolen** naar de **Hackfortsche watermolen** en weer terug naar Vorden. Onderweg kunt u deze molens bezoeken.

Wind was de duurzame energiebron van de windmolens en **stromend water** van de watermolens. En ook die laatste bron van energie was voorhanden in Vorden.

Daar was (is) allereerst de Baakse beek.

Dat is de beek die dwars door Vorden stroomt.

Waar wij de beek “De Vordense Beek” noemen en bij Hackfort ook wel over de Hackfortsche beek praten, wordt de hele beek vernoemd naar haar plaats van uitmonding in de IJssel, de “Baakse Beek”. Bij kasteel Vorden stond tot begin vorige eeuw een watermolen en bij Hackfort staat nog steeds de prachtig gerestaureerde en maalvaardige Hackfortsche watermolen.

En verder....de Veengoot en de Hissinkbeek.

De Veengoot en de Baakse beek hebben een gezamenlijke geschiedenis.

Of eigenlijk de Hissink- en de Baakse beek. De Veengoot bestaat nog maar kort. Ze is een uitgediepte-, rechtgetrokken- en doorgetrokken versie van de Hissinkbeek die vroeger, vanuit het ten oosten van Vorden gelegen gebied, van het Onstein via Kieftskamp naar Vorden stroomde.

Ze mondde uit in de Baakse Beek bij het kasteel Vorden én net voorbij de huidige Rondweg. Voor de oorlog was de Hissinkbeek boven Vorden al rechtgetrokken en uitgediept en omdat de Baakse Beek het wateraanbod niet meer aankon is rond 1960 vanaf Vorden een nieuw tracé gegraven, voor het water van de Hissinkbeek, tot voorbij Hackfort.

De Hissinkbeek hield op te bestaan en de nieuwe beek kreeg de prozaïsche naam “De Veengoot”.

Acht kastelen.

Die waterlopen waren van groot belang bij de vorming van het landschap en het gebruik dat bewoners ervan maakten. Wie Vorden zegt, denkt (behalve aan hotel Bakker) aan de 8 kastelen, die met hun landgoederen bijna allemaal waren gesitueerd aan een van de waterlopen.

Dat Vorden op deze plaats is ontstaan heeft te maken met de ligging aan de Baakse beek. Natuurlijk koesteren we ook het “Grote Veld” maar de echte reden van bestaan van Vorden op de huidige plaats is het beekdal en de omliggende bruikbare gronden. Dat beseffend kijkt u met andere ogen naar het kasteel en het beekdal dat tot midden in Vorden door de Baron van Hackfort en later door Natuurmonumenten in zijn oorspronkelijke staat (werd) wordt gehouden.

De IJstijden.

Het menselijke ingrijpen in waterlopen is interessant maar in grote lijnen is het landschap gevormd in ver verleden. Wie denkt er nu bij een wandeling door het dal van de Baakse Beek aan het Wechselen of het Saalien?

Is de hoogte waarop de nieuwe Beekappartementen staan een “Zandkop” of is die hoogte een gevolg van eeuwenlang plaggen opbrengen? En is de buurtschap Delden ouder dan Vorden?

Om u in de stemming te brengen voegen wij een verslag bij, dat geschreven is door Dhr. Middelkoop. Dit verhaal geeft u niet in detail antwoord op alle vragen maar zal u misschien wel nieuwsgierig maken naar de vraag hoe het landschap waarin we leven is ontstaan en hoe de bewoners ervan hun leven en hun omringende landschap vorm hebben gegeven.

De wandeling begint bij:

De kruising van de Zutphenseweg met de Dr.Lulofsweg.

Molen DE HOOP

De molen is van 1850 . Vanaf 1905 draaide de familie . Kluvers de molen en de huidige eigenaar Eric van Ark is een directe nazaat van de fam. Kluvers.

De molen is in 2006 helemaal gerestaureerd. Eric en Louisa van Ark hebben er tot in detail een schitterende molen van gemaakt en zijn helemaal terecht beloond met "De parel van Vorden".

De Hoop is een rietgedekte houten stellingmolen. Dit type molen werd voornamelijk gebouwd voor 1850.

Kijkt u de Hertog Karel van Gelreweg in, dan ziet u 300 m. verderop een ronde stenen windmolen.

Dat is de:

Hackfortsche windmolen

Deze molen is ook een stellingmolen maar heeft een stenen romp. Een speciaal kenmerk van deze molen is de enorme dikte van de muren. Net als de molen De Hoop is het ook een wind/korenmolen.

De molen is gebouwd in 1851 door de baron van Hackfort.

Immers bij onvoldoende wateraanvoer kon nog met wind gemalen worden en omgekeerd.

De Hackfortsche molen is in het bezit van de Stichting Vordense Molens.

U wordt verzocht om de auto niet op het parkeerterrein van de dierspeciaalzaak te zetten.

Daarna hervat u de wandeling via Het Hoge richting de Rondweg.

De rotonde steekt u recht over naar de Baakseweg. U kunt vanaf de

boerderij aan de linkerkant het pad achter de bomen volgen tot u na

120 meter links een wandelpad op kunt. Dit pad volgt u. U passeert bij

Woestenenks Vonder (zie beschrijving) de Baakse Beek (links kwam de Hissinkbeek uit in de Baakse

Beek). Op de klinkerweg (de Eldersmaat) gaat u rechtsaf. U volgt de Eldersmaat geheel tot u op een

T-splitsing komt. Daar gaat u even rechts af en daarna meteen weer linksaf de oprit naar kasteel

Hackfort op. Aan uw linkerhand ziet u:

de Hackfortsche watermolen:

Dit is een watergedreven molen met onderslagrad. Dat is een rad

waar het water onderdoor stroomt. Dit systeem wordt gebruikt in

beken met een flinke wateraanvoer. De molen dateert van 1700.

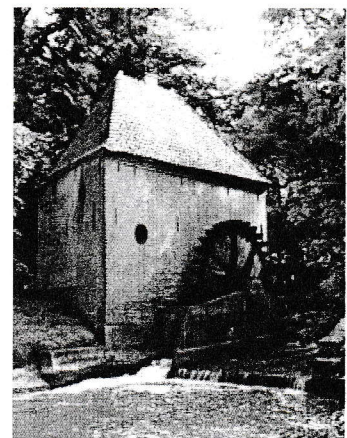
Deze molen is ook een korenmolen. Dus een water/korenmolen.

(Windmolens die water uit een polder malen noemen we

poldermolens en zijn dus eigenlijk wind/watermolens)

Aan de overkant van de beek is een molenvijver aangelegd voor extra water opslag.

De molen is eigendom van de Stichting Natuurmonumenten en een van de vier molenaars is Bart Krijt wiens vader en grootvader ook al molenaar waren op deze molen.

U loopt over het bruggetje bij de watermolen en houdt links aan (langs de

molenvijver). Bij de parkeerplaats gaat u linksaf en bij de doorgaande weg weer links. Na passage van

de oude herberg "het Bosmanshuis" gaat u weer rechtsaf de Eldersmaat in. Na een bocht naar links

bij de Eldersmaat nr.3 gaat u na 160 meter rechtsaf een klein paadje op met een meidoornhaag. Dit

pad volgt u door de weilanden en langs de bosrand tot u op de **Veengoot** stuit. Hier gaat u linksaf. Op

de asfaltweg weer linksaf en na 100 meter linksaf een paadje op dat door het weiland en langs het

bos loopt.

U volgt dit pad tot u weer op de Eldersmaat komt. Daar gaat u rechtsaf tot op de Rondweg.

Op de Rondweg volgt u het fietspad 100 m. rechtsaf tot u (na de parkeerplaats aan de overzijde van

de weg) linksaf kunt. Dit paadje gaat door een eikenlaantje naar het bruggetje. (Hier liep vroeger de

Hissinkbeek naar de Baakse Beek!) Over het bruggetje links aanhouden. U bent weer in Vorden.

De lengte van de wandeling bedraagt 6 k.m.

VORMING VAN HET LANDSCHAP ROND VORDEN.

- Hoe heeft het landschap zich gedurende de voorlaatste en laatste IJstijdperiode gevormd?
- Waardoor heeft de oorspronkelijke dorpsstructuur van Vorden een sterk lineair karakter?
- Op welke wijzen heeft de mens het natuurlandschap omgevormd tot een cultuurlandschap?

Op deze en andere vragen geeft onderstaande tekst een toelichting waardoor de bezoeker/ster van het landschap rond Vorden een beter beeld krijgt van hoe het huidige landschap in de loop van eeuwen is ontstaan.

Ter wille van de beeldvorming wordt eerst de **regionale** landschapsvorming besproken gevolgd door een **lokale visie** van het door de mens omgevormde oorspronkelijke landschap.

REGIONAAL BEELD VAN HET LANDSCHAP.

Een tak van de oer-Rijn heeft dwars door het midden en westelijke deel van de Achterhoek gestroomd gedurende fasen van het (geologische tijdperk) Pleistoceen (2 miljoen – 10.000 jaar geleden). Ten gevolge van grote waterafvoeren werd een relatief diep dal uitgeschuurd. Veel door deze rivier meegevoerde sedimenten werden daarbij afgezet waardoor geleidelijke opvulling van het dal plaatsvond.

Het stroomgebied van zo'n oer-rivier is zeer breed en zeer regelmatig werden bepaalde – veelal evenwijdig aan elkaar lopende – stroomgeulen op natuurlijke wijze afgedamd, waardoor andere afvoergeulen zich konden vormen.

Een dergelijke rivier heeft een sterk verwilderd karakter in die tijd. Klei- en zandafzettingen, in vele variaties qua structuur, werden afgezet in de ondergrond.

SAALIEN.

De voorlaatste IJstijd (200.000 – 120.000 voor het begin van onze jaartelling) zorgde voor landijsbedekking in onze regio afkomstig uit N en N.O. Europa.

Het bekken van de oer-Rijntak vormde een uitstekende mogelijkheid voor het landijs zich in zuidwaartse richting uit te breiden.

De immense kracht van het landijs deed aan de randen van het bekken diverse stuwwallen ontstaan. Een aantal restanten hiervan zijn in het huidige landschap duidelijk te herkennen zoals Veluwe – Holterberg – Lochemseberg en Montferland.

Ook ondergronds is de structuur van stuwwallen te volgen, waardoor de waterhuishouding verstoord kan raken.

Aan het eind van deze IJstijd vulde het brede door landijs uitgeslepen dal zich op met smeltwater vermengd met fijne afzettingen.

Na een relatief korte warmere geologische periode (een tussen-IJstijd) waarin de Rijn weer z'n afvoer naar het noorden hervond en lustig fijne afzettingen deponeerde, dient zich de volgende IJstijd aan.

WEICHSELIEN.

Deze voorlopig laatste IJstijd het Weichselien (90.000 – 10.000 voor het begin van onze jaartelling) zorgt in onze regio niet voor landijsbedekking.

Noord-Duitsland en Denemarken vormden de noordgrens van de vergletsjering.

Door temperatuurdaling ontstond in onze regio een toendra-klimaat met permanent bevroren ondergrond.

Opnieuw is er qua afzettingen een hoofdrol voor de Rijn met z'n uitgebreide geulenstelsel weggelegd. Tijdens periodieke dooi-perioden werd vanuit het zuiden een rijke schakering aan zand en grind afgezet. Gedurende koudere perioden werd dit lokaal gedeponeerde materiaal door de wind verstoven.

Zeker tijdens extreem koude tussenfasen in deze Weichselien-IJstijd verdween elke vorm van begroeiing en had de wind vrij spel.

Dekzandafzettingen zijn het gevolg in de vorm van dekzandruggen, - kopjes, dan wel regionaal complete dekzandbedekking van het huidige landschap.

Micro-relief ontstaat op natuurlijke wijze door de overheersende westenwinden.

Veel zandbanken in de drooggevalen beddingen van de Rijn en andere riviertjes worden op deze wijze verspreid over het landschap.

Juist de mineraalrijkdom van deze oorspronkelijke rivierafzettingen is een voordeel boven de armere dekzanden die veelal verder oostwaarts zijn terecht gekomen.

In westelijke richting veranderde de loop van de Rijn zodat de dwars door de Achterhoek lopende afvoermogelijkheid slechts periodiek nog (veel) water bevatte.

Diverse beken samen met de oude IJssel zorgden voor de waterafvoer.

Na deze laatste IJstijd steeg de temperatuur aanzienlijk waardoor het landschap weer begroeid raakte met bos. De waterafvoer werd minder extreem. Rivieren kregen – mede door het geringe verval – alle gelegenheid zich slingerend door de omgeving te verplaatsen. Men noemt dit: meanderen van rivieren.

Door temperatuurstijgingen konden op laaggelegen locaties met 'haperende' afvoer grote veencomplexen ontstaan.

De mens doet z'n intrede in dit landschap en begint zeker vanaf 500 ontginningsactiviteiten te ontplooien. Bossen worden deels gekapt. Hoger liggende delen worden in cultuur gebracht.

Lokale beken vormen mede een uitstekende basis om een bestaan op te bouwen.

Uitgebreide veen- en broekgebieden ontstonden bij stagnerende waterafvoer. Immers vanaf de omgeving van Winterswijk met z'n hogere ligging, dient oppervlakte- en grondwater af te wateren richting Gelderse IJssel.

Dit water zocht op natuurlijke wijze een weg tussen de dekzandruggen naar het laagste punt.

De mens heeft de afvoer op een aantal plaatsen in de loop der tijd veranderd: extra afvoer ten behoeve van watermolens of doorgraving van dekzandruggen om afvoer te verleggen dan wel te versnellen.

Verdere ontginningen konden immers vooral gerealiseerd worden als de waterhuishouding ook verbeterde!

LOKAAL BEELD VAN HET LANDSCHAP.

De mens heeft het natuurlandschap langzamerhand omgevormd tot een cultuurlandschap. Vanaf de vroege Middeleeuwen (500 na Chr.) is er een vrijwel continue betrokkenheid geweest om de locatie passende vorm te geven.

De natuurlijke omstandigheden als dekzandruggen – riviertjes/beken –veen- en broekgebieden moesten in het bestaan van de mens worden in- en aangepast.

De meeste dekzandruggen lopen west – oost en boden ideale locatiefactoren voor de primitieve mens. Door aan de rand van zo'n rug een boerderij te plaatsen kon de mens enerzijds profiteren van de hoger gelegen (akkerbouw)grond en anderzijds van de lager gelegen groengronden voor weide- en hooiland.

Het is bepaald geen toeval dat de **oudste kern van Vorden ook op een dekzandrug is geconcentreerd dichtbij de lager gelegen beekgronden.**

Aanwezigheid van enkele boerderijen zal de aanzet tot een bescheiden nederzettingvorm hebben gegeven.

Bewust is daarbij gekozen voor een dekzandrug noordwaarts van de Vordense Beek. Enerzijds om z'n uitgestrektheid en relatief hogere ligging, anderzijds om de mogelijkheid van verbindingen met de directe omgeving in west – oost richting zo gemakkelijk mogelijk te laten verlopen.

Juist de omringende broekgebieden konden hierdoor gemakkelijker worden gepasseerd. Zeker als men op zoek gaat naar aansluitende dekzandruggen en –kopjes.

Kasteel Hackfort ligt deels in zo'n broekgebied maar wel nabij een van de dekzandkopjes. Nogmaals – het zijn veelal geen grote hoogteverschillen in het landschap, maar net voldoende om wel of geen droge voeten te garanderen!

Het Deldense Broek en het Hoge en Lage Broek richting Hengelo-G vormden samen met het Leestense en Baakse Broek (dichter naar de Gelderse IJssel toe) moeilijk te passeren, laat staan te ontginnen landschapselementen.

De oudste nederzettingen liggen dus vrijwel allemaal op dekzandruggen. Buurtschap Delden wordt al in 996 vermeld net na Hengelo-G (995). De oudste schriftelijke verwijzing van Vorden dateert uit 1121. De naam duidt ongetwijfeld op een doorwaadbare plaats in de Vordense Beek: een voorde. Vergelijk o.a. Amersfoort – Lichtenvoorde.

In de periode vanaf 1100 vindt een snelle bevolkingsgroei plaats. Dit gaat gepaard met intensivering van het bodemgebruik, alsmede uitbreiding van het cultuuroppervlak. Door verdere aangroei van bouwland tussen de oorspronkelijke huiskampen en ontginning van nieuw akkerland, ontstaan in onze streek de welbekende **enken** (essen).

Aaneengesloten akkerbouwoppervlakten toebehorend aan een groep boeren die in de onmiddellijke nabijheid woonachtig zijn. Een aardig voorbeeld vormde de westwaarts van Vorden gelegen W(o)estenenk.

Dekzandkopjes waren veelal te klein voor collectieve enken en uitsluitend geschikt voor slechts een boerderij met een bouwlandkamp.

In de directe omgeving lagen lager gelegen hooi- en graslanden. Meestal dateren individuele kamptontginningen uit een wat latere periode. Een houtwal of haag omsloot het bouwland tegen het vee.

Het dal van de Vordense Beek vormde een belangrijke schakel in de voedselproductie van de boeren. Hooiland vormde daarbij de belangrijkste functie.

Een oude benaming voor dit landschapstype is maat. De Eldersmaat – waar de beek na de passage van de rondweg langs stroomt – is daar een goed voorbeeld van.

Bij verdere toename van de voedselvraag ten gevolge van bevolkingsgroei kon de uitbreiding van het landbouwoppervlak geen gelijke tred houden. Het systeem van braakliggen van landbouwgrond gedurende een groeiseizoen was achterhaald.

Plagbemesting deed z'n intrede. Dierlijke mest werd vermengd met plaggen die op nabije heide- en grasland werden gestoken.

Deze plagbemesting werd op de bouwlanden gebracht om de vruchtbaarheid van de veelal schrale zandgrond te stimuleren. De hoogte van het cultuuroppervlak nam daardoor zeer geleidelijk toe. De bolvorm van menige enk in de Achterhoek is hiermee verklaard.

Om een en ander organisatorisch goed te regelen in een buurtschap of dorp ontstonden marke-organisaties, waarin de rechten en plichten van de boeren werden vastgelegd. Tot 1829 werd het gemeenschappelijke beleid over niet in cultuur gebrachte grond geregeld in Vorden. In voornoemd jaar werd de markegrond verdeeld. Dit is relatief vroeg ten opzichte van andere zandgrondgebieden. De aanwezigheid van grootgrondbezitters die veel markegrond bezaten, zal ongetwijfeld hiermee te maken hebben gehad.

De Baakse Beek voorbij Woestenenk's Vonder

WATERAFVOER.

De Vordense respectievelijk Hackfortse Beek voerde onregelmatige hoeveelheden water. Dat hing samen met droge – natte perioden, maar ook met opstuwing van de waterstanden ten behoeve van stroomafwaarts gelegen waterradmolens. (kastelen Ruurlo, Vorden en Hackfort).

Om toenemende wateroverlast vanuit het oostelijke deel van de Achterhoek te voorkomen is in het begin van de 19^e eeuw ten oosten van Vorden de **Veengoot** aangelegd.

In het lage Midden van de Achterhoek (omgeving Ruurlo-Zieuwent-Lichtenvoorde) verzamelde zich veel water. De verdeling van de markegronden bij Aalten en Lichtenvoorde resulteerde in

ontginningsactiviteiten waardoor veel water door natuurlijk verloop moest worden afgevoerd.

Het Ruurlose Broek kon deze wateroverlast nauwelijks verwerken. Vooral in het groeiseizoen zorgde dit voor veel problemen.

- 1, Uitmonding van de Hissinkbeek in de Baaksebeek bij het kasteel
 - 2, Uitmonding vlak voor Weustenenk's Vonder (net over de Rondweg)
- De Veengoot langs Hackfort was nog niet gegraven
(De dikke lijn is de route van de 8 kastelentocht in 1958.)

De afvoercapaciteiten van Baakse Beek (voortzetting

Vordense en Hackfortse Beek) en Veengoot werden eind 20-er jaren van de vorige eeuw sterk vergroot. Echter de watergangen werden te sterk uitgediept waardoor periodiek verdrogingsverschijnselen ontstonden. Daarna vonden verdere ontwatering en ruilverkavelingen plaats. Het rechte trekken van delen van de Baakse Beek en verder verdiepen van de Veengoot volgden in de 60-er jaren.

Mede door de Van Heeckerenbeek ten zuiden van Ruurlo (1967) als verbinding tussen Baakse Beek en Veengoot aan te leggen werd de waterhuishouding van het middengebied van de Achterhoek sterk verbeterd. Door middel van extra stuwenaanleg probeert men de verdroging van landerijen rond de Veengoot te voorkomen.

Hoewel redelijk in het landschap ingebed, blijft de Veengoot het karakter van een relatief breed afvoerkanaal behouden.

NATUURBELEVING.

Zo is aan de westkant van Vorden een zeer gevarieerd landschap ontstaan, waarbij op de hogere dekzandgronden (denk ook aan de benaming Het Hoge onder Vorden) veel bouwlandoppervlakten zijn geconcentreerd.

Gras- en hooilanden bevinden zich vooral in de lagere delen nabij de beken.

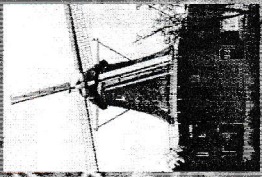
De verspreid liggende boerderijen concentreren zich op de overgangen tussen de relatief hogere en lagere landschapseenheden.

Vermeldenswaard zijn tevens de lange lanenstelsels van Hackfort die tot op de dag van vandaag goed zichtbaar zijn. Deze lanen leverden waardevol eikenhout voor bouwdoeleinden.

De esthetische waarde was toen ondergeschikt aan de economische waarde!

Dit landschap biedt een grote afwisseling op betrekkelijk korte afstand, waardoor de belevingswaarde een positieve impuls krijgt.

Hopelijk deelt de natuurliefhebber deze ervaring van een gevarieerd landschap bestaande uit bossen, lanen, weilanden en akkers met verspreid voorkomende boerderijen en waterpartijen. Daarmee is het van groot belang de cultuur-historische waarde van dit gebied met z'n kasteel en molens zo goed mogelijk te bewaren voor de toekomst!

Begin Wandelring

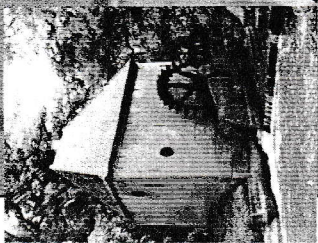
molen De Hoop

Het Hoge

Hackfortse Windmolen

Baakseweg

Hackfortse Watermolen

DELLEN